

MAŁGORZATA ABASSY*

Macierzyństwo jako wartość w historiach sukcesu rosyjskich kobiet-przedsiębiorczyń

Wprowadzenie

Wartości uznaje się za jeden z najważniejszych elementów kultury, obok norm i ideałów. Leżą one u podstaw egzystencjalnej aktywności człowieka i tworzą fundament jego dialogu z innymi uczestnikami kultury. Rozłam między ontologią a aksjologią, datujący się od czasów Georga Wilhelma Friedricha Hegla zapoczątkował kryzys wartości zawarty w pytaniu o kryteria, według których otaczające człowieka zjawiska zyskują znaczenie¹. Można zatem przypuścić, że poszukiwanie źródeł wartościowania sprowadza się do człowieka i jego kulturotwórczych aktów. W większości wypadków są one nieświadome, zaś uczestnik kultury czerpie z bogatego zasobu zastanych wzorów i matryc. Wartości rodzą się w sferze egzystencjalnej działalności człowieka i zyskują status społecznie znaczących w procesie komunikacji. Symbole i metafory pozwalają przenosić znaczenie w czasie i przestrzeni. Stanowią one narzędzie porządkujące poszczególne sfery ludzkiej działalności: relacji intymnych, kontaktów społecznych, kultury politycznej czy ekonomicznej. Pozwalają też odróżnić jedną kulturę od innej poprzez włączenie wartości w kontekst realiów społeczno-polityczno-ekonomicznych. Warto zauważyć, że wartości układają się w hierarchię – archetypowe słowa-symbole generują obrazy, które wyłaniają się w kulturze na różnych etapach jej istnienia. Bardzo często podstawowa

* Dr hab. Małgorzata Abassy, prof. UJ – Katedra Kultury Rosyjskiej i Teorii Systemów Kulturowych, Instytut Rosji i Europy Wschodniej, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, malgorzata.abassy@uj.edu.pl, ORCID: 0000-0002-9294-6156.

¹ К.Б. Соколов, *Ценности культуры и современная эпоха*, Наука, Москва 1990, s. 57.

matryca, np. słowo „matka”, jest odtwarzana na etapie powstawania pojęcia narodu czy ojczyzny i kojarzona z relacjami rodowymi. W trakcie rozwoju kultury ma miejsce przewartościowanie, które często rozpoczyna proces narastającego kryzysu wartości². Jest on traktowany jako następstwo niemożności znalezienia ekwiwalentu elementu fundamentalnego dla całego systemu wartości tworzącego schemat dialogu społecznego i egzystencjalnej „mapy” człowieka. Można byłoby zaprzeczyć, twierdząc, że wartości mają charakter autoteliczny i nie da się ich oceniać w relacji do innych. Jednak obserwacje destabilizacji kultury wskazują nie tyle na relatywizm, ile na fakt, że każda wartość funkcjonuje w powiązaniu z innymi. Owa precyzyjna i ciasno spleciona sieć powiązań przestaje utrzymywać materię społeczną i podtrzymywać sens ludzkiej egzystencji, jeśli zaczyna w niej brakować istotnych elementów. A zatem wartości istnieją w sposób autoteliczny, a zarazem funkcjonują „w” i „dla”. Ich twórcą i odbiorcą jest człowiek, zaś polem akcji – społeczna przestrzeń komunikacji.

Świadomość wartości charakterystycznych dla konkretnej kultury pozwala prześledzić jej odmienność od innych kultur i wskazać historyczne momenty początków kryzysów. Pustka egzystencjalna jest zwykle rezultatem utraty orientacji na wartości, które w wypadku jednostkowego człowieka najczęściej są zbieżne z wartościami reprezentowanej przez niego kultury. Zmiana typu społeczeństwa ze wspólnotowego na indywidualistyczny³ oraz towarzyszące mu transformacje relacji międzyludzkich ujawniają się w pierwszej kolejności w relacji intymnej kobieta – mężczyzna, matka – dziecko, rodzina. Są one ekstrapolowane na więzi i wynikające z nich normy, a także wzory komunikowania się w przestrzeni pozarodzinnej. Fakt ten sprawia, że rodzina staje się obiektem szczególnej troski w sytuacji kryzysu wartości.

Macierzyństwo jako wartość kultury

Macierzyństwo należy zaliczyć do najważniejszych wartości kultury ze względu na funkcje, jakie pełni w przestrzeni społeczno-kulturowej⁴. Boris Rybakow wskazuje na tysiącletnią historię słowa oraz jego etymologię sięgającą słowa „materia”: „co w ujęciu filozoficznym oznacza ośnowę wszystkich realnie istniejących w świecie właściwości, związków i form, nieskończonej mnogości wszystkich istniejących w świecie obiektów i systemów” oraz kultury religijnej

² Н.И. Лапин, *Кризисный социум. Наше общество в трех измерениях*, Российская академия наук, Москва 1994, s. 173.

³ Por. H.C Triandis, *Individualism and Collectivism*, Routledge, New York 2019, s. 59-72.

⁴ А.А. Никишенков, *Из истории английской этнографии. Критика функционализма*, Издательство московского университета, Москва 1986, s. 197.

żeńskej bogini⁵. Problematyka macierzyństwa jest obecna również w myśli filozoficznej jako jeden z głównych tematów⁶. Obraz kobiety-matki ewoluuje wraz z rozwojem społeczeństw i pojawianiem się nowych systemów religijno-filozoficznych jako dominujących, jednak nie traci swojej centralnej roli⁷. Ruth Benedict wskazuje na sprzężenie zwrotne między macierzyństwem jako zbiorem norm i zachowań determinowanych kulturowo a macierzyństwem jako determinantą kultury poprzez przekazywanie owych wzorów dziecku w procesie wychowania⁸.

W tradycyjnej kulturze rosyjskiej rodzinę stawiano na jednym z najwyższych miejsc w hierarchii wartości⁹. Warto przypomnieć, że specyfika pojmowania roli matki została zdeterminowana religijnie prawosławiem. Cechy matki bezpośrednio kojarzono z obrazem Matki Bożej¹⁰. Jak zauważa Natalija Wasiagina:

Transformacja pogańskiej mitologii pod wpływem chrześcijaństwa doprowadziła do pojawiania się wyraźnie zarysowanego archetypu macierzyństwa, w którym matce przypisywano raczej cechy chrześcijańskie: troskę, współczucie, poświęcenie, aseksualność, skromność, czystość, cierpliwość, wytrwałość, miłość, piękno. Wszystkie wymienione części składowe obrazu matki, przeszedłszy przez światową kulturę, przez myśl naukową i religijną ułożyły się w specyficzny uniwersalny archetyp¹¹.

W rosyjskiej myśli filozoficzno-religijnej przełomu XIX i XX wieku, gdy cechy czysto religijne zaczęto łączyć ze świeckimi myśliciel Wasilij Roznow przypisywał matce rolę kulturotwórczą: „kulturę z jej szczegółami, wyszukanymi drobiazgami, tym co wygodne i poetyckie – tworzą kobiety-matki.

⁵ Б.А. Рыбаков, *Рождение богинь и богов*, w: *Мифы древних славян*, ред. А.И. Баженова, В.И. Вардугин, Надежда, Саратов 1993, s. 149. Jeśli nie zaznaczono inaczej, wszystkie tłumaczenia z języka rosyjskiego – M.A.

⁶ Е.В. Шамарина, *Культурный смысл материнства в западноевропейской и отечественной философской мысли*, Барнаул 2008, <http://www.dslib.net/teorja-kultury/kulturnyj-smysl-materinstva-v-zapadnoeuropejskoj-i-otechestvennoj-filosofskoj.html> (dostęp: 24.10.2021).

⁷ Por. Н.Н. Васягина, *Субъектное становление матери в современном социокультурном пространстве России*, Уральский государственный педагогический институт, Екатеринбург 2013, s. 61–74. Por. P. Evdokimov, *Kobieta i zbawienie świata*, tłum. E. Wolicka, W Drodze, Poznań 1991, s. 171–173.

⁸ R. Benedict, *Wzory kultury*, tłum. J. Prokopiuk, Warszawskie Wydawnictwo Literackie „Muza”, Warszawa 2011, s. 348–358.

⁹ Е.Ю. Удалых, *Материнство и детство в русской культуре*, „Научные ведомости” 2011, № 8 (103), s. 266–271, <http://dspace.bsu.edu.ru/handle/123456789/12097> (dostęp: 24.10.2021).

¹⁰ Н.Л. Пушкарева, *Женщины Древней Руси*, Мысль, Москва 1989, static.iea.ras.ru/books/Zhenshchiny_drevney_Rusi.pdf (dostęp: 24.10.2021).

¹¹ Н.Н. Васягина, *Субъектное становление матери...*, s. 74.

Właśnie one rozwijają z biologicznego kłębka nić i plotą z niego koronki”¹². Filozof przestrzegał przed emancypacją i kobietami, które – jego zdaniem – wyzbywały się kobiecości, uczęszczając na kursy i biorąc udział w życiu publicznym. Ograniczał miejsce oddziaływania kobiety do domowego ogniska. Fale feminizmu, a następnie realia epoki sowieckiej przyniosły zmianę roli kobiety, lecz zasadniczo nie zmieniły jej cech archetypowych. Te ostatnie były przedmiotem krytyki ze strony zwolenniczek emancypacji kobiet, takich jak Aleksandra Kołłontaj, która uważała, że emocjonalność kobiety przeszkadza jej walczyć o swoje prawa na równi z mężczyznami¹³. Występowała też przeciwko łączeniu roli matki i pracy zarobkowej, kładąc nacisk na ten drugi aspekt, a rolę matki sprowadzając do urodzenia dziecka i karmienia piersią: „Trzeba chronić siły kobiet przed nieefektywnym traceniem ich na rodzinę, by tym mądrzej wykorzystać je dla kolektywu. Wymuszone łączenie wychowania dziecka z pracą zawodową obniża energię potrzebną do pracy, matka, która musi poświęcać dziecku cały swój wolny od zawodowej pracy czas, nigdy nie da z siebie maksimum w pracy zawodowej”¹⁴. Dewaluacja macierzyństwa jako wartości w połączeniu z naciskiem, by kobiety realizowały swój potencjał poza domem położyła podwaliny pod lekceważący stosunek do prac domowych¹⁵. Tracąc kulturowo-społeczne znaczenie uświęcone religią, kobieta nie zyskała w zamian również prestiżowego. Pozbawienie jej miejsca w rodzinie na rzecz pracy dla państwa, oddanie dzieci pod opiekę instytucji państwowych spowodowały kulturową wyrwę w wartościach. Pojawiła się sekwencyjność zjawisk: upaństwowienie opieki nad dziećmi – deprecjacja roli rodziny – degradacja instytucji rodziny – niedocenywanie macierzyństwa – umniejszenie roli kobiety w wychowaniu dzieci – pozbawienie ojca należnego mu miejsca w rodzinnej konfiguracji, doprowadziły do głębokiego kryzysu kultury jako całości.

¹² В.В. Розанов, *Темный лик. Метафизика христианства*, w: tegoż, *Сочинения в 2 томах*, т. 1, *Религия и культура*, Правда, Москва 1990, s. 412.

¹³ А.М. Коллонтай, *Избранные статьи и речи*, Политиздат, Москва 1972, s. 17.

¹⁴ Таż, *Дорогу крылатому Эросу! (Письмо к трудящейся молодежи)*, „Молодая гвария” 1923, № 3, s. 11-124, https://www.marxists.org/russkij/kollontai/winged_eros.htm (dostęp: 24.10.2021). Szerzej na temat sytuacji kobiet w Rosji pod koniec XIX i w pierwszej połowie XX wieku zob. В. Успенская, *Женщины и общество: Литература по женскому вопросу, изданная в России в середине XIX-первой половине XX в. Материалы к библиографии*, Тверской государственный университет, Тверь 1999.

¹⁵ В.А. Рамих, *Материнство как социокультурный феномен*, Ростов-на-Дону 1997, https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_000192254/ (dostęp: 24.10.2021).

Macierzyństwo jako część polityki państwa

Niektórzy badacze rozpatrują macierzyństwo jako środek „społecznej wymiany”:

Regulacja liczby dzieci w rodzinie stała się dla współczesnego człowieka jednym z najbardziej dostępnych środków osiągnięcia pewnego stopnia rezonansu między dwoma systemami kultury: indywidualnym i społecznym, a mianowicie – narzędziem regulowania stopnia swojego udziału w powielaniu dóbr materialnych i duchowych, sytuacji materialnej, warunków mieszkaniowych, korzystania z wolności osobistej, racjonalnej koncentracji indywidualnych sił życiowych¹⁶.

Zarządzanie macierzyństwem jako wartością było częścią zakrojonej na szeroką skalę polityki państwa sowieckiego. Zmiany demograficzne, zwłaszcza po II wojnie światowej, wymusiły zaangażowanie kobiet w sferę działalności zawodowej. Jednak w swojej istocie różniła się ona od współczesnej przedsiębiorczości: kobieta nie miała wpływu na swoje miejsce pracy – wysokie stanowiska urzędnicze piastowali mężczyźni. W odniesieniu do macierzyństwa należy stwierdzić, że ta wartość została silnie zdevaluowana. Propagandowe hasła o znaczeniu macierzyństwa, konieczności troszczenia się o zdrowie matki i dziecka stały w jawnej sprzeczności z faktami i codzienną praktyką. Rolę wychowania dziecka i kształtowania jego charakteru przejęło państwo. W ateistycznym państwie, kobieta straciła punkt oparcia, jaki wcześniej dawało macierzyństwu prawosławie. W konsekwencji, przestała również być postrzegana jako ta, która tworzy więzi rodzinne. Tęsknota za byciem z własnymi dziećmi, a jednocześnie możliwość zapewnienia rodzinie bytu legła u podstaw dążeń kobiet, by być matkami na pełny etat i nie rezygnować przy tym z pracy zawodowej.

W 2002 roku został opracowany dokument *Strategia genderowa Federacji Rosyjskiej*¹⁷ łączący aspekty polityczny, ekonomiczny i kulturowy. Jednym z celów Federacji Rosyjskiej jako państwa, które nie uniknęło kryzysu demograficznego, jest zwiększenie liczby urodzeń. Został on wpisany w *Strategię* jako „zabezpieczenie rozwoju potencjału ludzkiego” i objął 3 główne działania: wzmocnienie instytucji rodziny, kultywowanie macierzyństwa i ojcostwa, uznanie szczególnego wkładu kobiet w „trwały rozwój zasobów ludzkich”. Rodzina została zdefiniowana jako „dobrowolny związek kobiety i mężczyzny, zabezpieczający trwałość dziedzictwa pokoleń, będący czynnikiem stabilności i trwałości rozwoju społeczeństwa obywatelskiego”. Ojcostwo i macierzyństwo określono jako

¹⁶ В.В. Бойко, *Малодетная семья*, Статистика, Москва 1997, s. 21.

¹⁷ Министерство труда и социального развития Российской Федерации, *Гендерная стратегия Российской Федерации*, Москва 2002, <http://www.owl.ru/win/docum/rf/strategy/strategy.htm> (dostęp: 23.10.2021).

„najwyższy przejaw człowieczeństwa i postawy obywatelskiej”¹⁸. Polityka państwa dotycząca sposobów zapewnienia rodzinie środków na utrzymanie obejmuje przedsiębiorczość. W świetle proponowanych rozwiązań można zgodzić się z obserwacją Jeleny Bałłajewej, że wartość macierzyństwa jest uwarunkowana jego przydatnością dla państwa¹⁹.

Z drugiej jednak strony obserwowana jest tendencja wskazująca na wykraczanie poza aktualne uwarunkowania ideologiczne i społeczne oraz sięganie do archetypowych elementów macierzyństwa. Macierzyństwo jako fenomen kulturowy odsłania pełniej swoją konstytutywną rolę dla kultury. Łączy się ono z próbami implementowania cech skojarzonych w macierzyństwie na wczesnych etapach jego konceptualizacji religijno-filozoficznej w polu działalności zawodowej. Przedsiębiorczość kobiet jest interesującym polem badawczym z tego względu, że wiele firm ich twórczynie powołały do życia w reakcji na potrzeby własnych dzieci²⁰.

Mama-przedsiębiorczyni

Obecnie w Rosji żyje 5 mln samotnych matek, co stanowi 1/3 wszystkich rosyjskich rodzin; 27% z nich, czyli 1 mln 350 tys., żyje poniżej progu ubóstwa²¹. Założenie własnej firmy stanowi remedium na część problemów związanych z dyskryminacją na rynku pracy matek, pragnących powrócić do zawodu po urodzeniu dziecka. Przede wszystkim są one postrzegane przez pracodawców jako mniej atrakcyjni pracownicy. Same również sygnalizują problemy wynikające z konieczności łączenia sztywnych godzin pracy z koniecznością opieki nad dzieckiem: odebrania z przedszkola, zwolnienia lekarskiego na opiekę itp.²²

Przedsiębiorczość kobiet jest realizowana jako jeden z projektów organizacji Opора Rossii, założonej w 2002 roku. Skupia ona około 60 tys. kobiet z 50 regio-

¹⁸ Там же.

¹⁹ Е.А. Баллаева, *Гендерная экспертиза законодательства РФ: репродуктивные права женщин в России*, Московский центр гендерных исследований, Москва 1998.

²⁰ Zob. relacje *Истории успеха* na podstronach internetowych Комитета по развитию женского предпринимательства „Опора России”: Елена Таракановская (<https://womanopora.ru/history/elena-tarakanovskaya/>), Дарья Соловьева и Юлия Малеванная (<https://womanopora.ru/history/darya-soloveva-i-yuliya-malevannaya/>), Ольга Ошуркова (<https://womanopora.ru/history/olga-oshurkova/>) oraz Мария Бакурова, (<https://womanopora.ru/history/mariya-bakurova/>; dostęp: 24.10.2021).

²¹ Л. Жукова, *Как пандемия коронавируса повлияла на положение женщин в России*, <https://ru.boell.org/ru/2020/06/18/vsplesk-nasiliya-rost-neoplachivaemogo-truda-i-otkaz-v-abortakh-kak-pandemiya> (dostęp: 24.10.2021).

²² Por. najnowsze badania na temat przedsiębiorczości kobiet: Бессчетнова О.В., Крекова М.М., Арзамасова Е.Л., *Женское предпринимательство в России: pro et contra?*, „Экономика, предпринимательство и право” 2020, т. 10, № 12, s. 3059–3074. DOI: 10.18334/epp.10.12.111499.

nów Rosji, pomagając im rozwijać ich firmy i radzić sobie z wyłaniającymi się problemami. Stanowi jedną z największych sieci komunikacji i nawiązywania kontaktów – tak nieodzownych w przedsiębiorczości. Opora Rossii organizuje rocznie ponad 650 wydarzeń biznesowych. Ważną część przedsiębiorczości kobiet tworzy grupa matek-przedsiębiorczyń. To do nich skierowane są projekty Mama-priedprinimatiel oraz Sdiełano mamoj – Sdiełano w Rossii.

Na stronie internetowej Opora Rossii zamieszczane są historie sukcesu kobiet. Posłużyły one jako tekst kultury mający odsłonić wartość macierzyństwa dla rosyjskich kobiet-przedsiębiorczyń. Za takim doborem materiału dla analiz przemawia kilka czynników. Przede wszystkim 72 historie zamieszczone na tej stronie prezentują szerokie spektrum wiekowe i branżowe kobiecego biznesu. Ponadto organizacja skupia kobiety ze wszystkich regionów Federacji Rosyjskiej. Są wśród nich przedsiębiorczynie, które inicjowały działalność w latach dziewięćdziesiątych XX wieku i takie, które prowadzą firmy od 2-3 lat. Ich historie są dostępne publicznie, co z jednej strony oznacza, że przedstawiane fakty i poglądy są częścią autoprezentacji, budowania marki osobistej i promowania działalności. Z drugiej strony, nie można zaprzeczyć, że zawierają wiele wątków osobistych, w tym związanych z macierzyństwem i tworzeniem życia rodzinnego. Zastosowana metoda badawcza łączy analizę treści z analizą semantyki kluczowych słów poprzez ich konteksty. Mając na uwadze główny cel niniejszego artykułu, czyli zbadanie w jaki sposób pojmowanie macierzyństwa poprzez łączenie go z przedsiębiorczością wpływa na zmianę pozycji kobiety w kulturze i dodaje macierzyństwu nowych treści, punktem wyjścia jest zidentyfikowanie kluczowych słów: matka, macierzyństwo, dzieci, rodzina. Sąsiedztwo poszczególnych słów stanowi wskazówkę, w jaki sposób „macierzyństwo” staje się centrum znaczeniowym, które przyciąga do siebie inne słowa, modyfikując ich znaczenie i podlegając modyfikacjom²³. Niniejsza analiza obejmuje wybrane historie sukcesu kobiet-przedsiębiorczyń zamieszczone na stronie organizacji. Cytaty niektórych z nich są przytaczane jako egemplifikacje zaobserwowanych zjawisk.

Dla Anastasiji Kliminej macierzyństwo stało się impulsem do głębokiej zmiany oraz pierwszym krokiem ku Tworzeniu. Rodzina stanowi dla niej pewnego rodzaju zaplecze. Możemy pójść krok dalej i wywnioskować, że przedsiębiorczynie nieświadomie odnosi się do kultury jako zbioru wzajemnie powiązanych elementów, którymi są wartości. Rodzina generuje poczucie bezpieczeństwa, pewności oraz nadaje sens działaniom. Akt tworzenia, pisany przez autorkę wypowiedzi wielką literą pozwala domyślać się dużego ładunku emocjonalnego i może nawet wrażenia bycia wpisanim w boski akt stwarzania, chociaż odwołania do religii nie pojawiają się ani w cytowanej wypowiedzi, ani w innych historiach sukcesu.

²³ Por. A. Wierzbicka, *Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*, Oxford University Press, New York – Oxford 1997.

Macierzyństwo całkowicie odmieniło moje życie: gdy poczułam, że mam oparcie – córki, rodzina, które mnie inspirują i dodają skrzydeł, stałam się silniejsza, bardziej wytrzymała, konsekwentna, zdecydowana. To nowa karta w moim życiu, którą nazwałabym – Tworzeniem. Poczułam potrzebę zajmowanie się tym co piękne i przynoszenia ludziom pożytku. Teraz cała moja działalność i cały mój biznes realizuje się poprzez stwarzanie²⁴.

Nie tylko dla Kliminej macierzyństwo zapoczątkowało „dzieło tworzenia”. Na inspirujący charakter macierzyństwa zwróciła też uwagę Marija Bakurowa. Pragnienie chronienia dziecka oraz czuwania nad nim bez względu na to jak jest daleko legło u podstaw pomysłu stworzenia usługi, która pozwalałaby rodzicom sprawdzać opiekunów swoich pociech. Dziecko jest określane jako „najpiękniejsze i najbardziej zdumiewające wydarzenie w życiu”:

Kiedy zostałam matką, zrozumiałam, że jest to najpiękniejsze i najbardziej zdumiewające zdarzenie w moim życiu. Macierzyństwo zainspirowało mnie do stworzenia własnego projektu biznesowego #MamaSpy — usługi dla bezpieczeństwa dzieci i spokoju rodziców, która okazała się potrzebna i pożądana przez wiele rodzin²⁵.

Przedsiębiorczość jest tym obszarem, która pomaga łączyć macierzyństwo z pracą zawodową. W przypadku Lajsan Nikołajewej rodzina i firma nie są traktowane jako odrębne, współzawodniczące o czas i uwagę przestrzenie: „Przedsiębiorczość to dla mnie nie zawód a styl życia, który pomaga łączyć radość macierzyństwa, wychowanie syna i tworzenie ciepła domowego ogniska”²⁶. Sygnalizowane dopełnienie kieruje badacza ku refleksji, że w przedsiębiorczości współczesnych Rosjanek zostają ukojone tęsknoty sowieckich kobiet za możliwością dbania o domowe ognisko bez konieczności rezygnowania z narzędzia zabezpieczenia materialnego dobrobytu. Nie jest to jednak jedyny sposób postrzegania macierzyństwa jako impulsu do działania. W wielu przypadkach prozaicznym powodem jest sygnalizowana w poprzednich częściach tekstu sytuacja materialna oraz pragnienie samorealizacji. Na ten aspekt powiązania przedsiębiorczości z macierzyństwem zwróciła uwagę Nadija Czerkasowa. Podkreśla ona, że chociaż współczesne kobiety niezwykle cenią rodzinę i satysfakcję, jaką daje macierzyństwo, ich ambicje nie ograniczają się wyłącznie do bycia matką:

²⁴ Комитет по развитию женского предпринимательства „Опора России”, *Истории успеха. Анастасия Климина*, <https://womanopora.ru/history/anastasiya-klimina/> (dostęp: 24.10.2021).

²⁵ Комитет по развитию женского предпринимательства „Опора России”, *Истории успеха. Мария Бакурова*, <https://womanopora.ru/history/mariya-bakurova/> (dostęp: 24.10.2021).

²⁶ Комитет по развитию женского предпринимательства „Опора России”, *Истории успеха. Ляйсан Николаева*, <https://womanopora.ru/history/lyaysan-nikolaeva/> (dostęp: 24.10.2021).

Jednocześnie urodzenie dziecka coraz częściej popycha kobietę do przejścia z pozycji najemnego pracownika do otwarcia własnego biznesu. Przecież to właśnie przedsiębiorczość stwarza kobietom warunki do łączenia macierzyństwa z rolami zawodowymi, realizacji własnych dążeń, poprawy materialnego bytu rodziny²⁷.

Macierzyństwo, kojarzone z opieką, wychowaniem, tworzeniem wzorów do naśladowania nie ogranicza się wyłącznie do tradycyjnie rozumianego modelu rodzinnego. Są przedsiębiorczynie, które prowadzenie biznesu traktują jako przykład dla dzieci oraz takie, które obejmują uwagę i przewodnictwem młodsze pokolenie:

I wierzę, że patrząc na ten przykład moje dzieci będą umiały dokonać prawidłowego wyboru swojej drogi życiowej. W mojej rodzinie szanuje się pracę, jest pragnienie przekazywania doświadczenia oraz chęć, by tworzyć i tworzyć! Swoją drogę przeszedłem tylko dzięki wsparciu współmałżonka, wierze we własne siły oraz marzeniu, które już staje się rzeczywistością²⁸.

Macierzyństwo wiąże się też z poświęceniem, o którym kobiety-przedsiębiorczynie mówią z humorem. Przedstawiają je jako swój wybór, niezbędny krok na życiowej ścieżce, otwierający nowe perspektywy. I w tej wypowiedzi pojawia się głęboko emocjonalna nuta odzwierciedlająca poczucie siły, ogromnej energii i pragnienia, by działać. Tatiana Michijenko pragnęła uczyć się, wzrastać, rozwijać, teraz już nie tylko dla siebie, ale też dla swoich dzieci:

W 1995 roku podejmuję decyzję o urodzeniu drugiego dziecka, sprzedaję biznes i niczym „dekabrystka” jadę za swoim mężem na Syberię. Podjęmę decyzję, że całkowicie poświęcę się rodzinie i dzieciom, a kiedy syn kończy 3 lata idę do pracy w charakterze głównej księgowej. Kiedy rodzę drugie dziecko mój światopogląd zmienia się! Czuję natchnienie, pełnię, nową odpowiedzialność; mam też poczucie wielkiej misji. Pragnę wszystkiego: uczyć się, wzrastać, rozwijać – teraz nie tylko dla siebie, ale i dla moich dzieci²⁹.

W perspektywie macierzyństwa jako elementu kulturotwórczego warto postawić pytanie, w jaki sposób urodzenie dziecka zmienia spojrzenie na rzeczywistość. W historiach sukcesu można znaleźć potwierdzenie hipotezy, że zmiana ma

²⁷ Комитет по развитию женского предпринимательства „Опора России”, *Истории успеха. Надия Черкасова*, <https://womanopora.ru/history/nadiya-cherkasova/> (dostęp: 24.10.2021).

²⁸ Комитет по развитию женского предпринимательства „Опора России”, *Истории успеха. Татьяна Затравина*, <https://womanopora.ru/history/tatyana-zatravina/> (dostęp: 24.10.2021).

²⁹ Комитет по развитию женского предпринимательства „Опора России”, *Истории успеха. Татьяна Михненко*, <https://womanopora.ru/history/tatyana-mikhienko/> (dostęp: 24.10.2021).

charakter diametralny. Jest ona zdecydowanie pozytywna, wynika albo z uwarunkowań materialnych, albo z duchowego impulsu do ruchu na zewnątrz i poszerzania obszaru wpływów. Urodzenie dziecka zmusza do przyjęcia innego sposobu myślenia, porzucenia utartych sposobów działania i wdrożenia projektów, które dojrzewały od dawna. Dowodem tego są słowa Gulnary Abzalowej:

Pomysł projektu tkwił we mnie dosyć długo, ale dopiero gdy urodziłam drugie dziecko, zdołałam podjąć decyzję. I to chyba jest bardzo logiczne: gdy rodzi się dziecko, czasu jest dwa razy mniej, a pieniędzy trzeba dwa razy więcej. I trzeba całkiem zmienić sposób myślenia³⁰.

Idea macierzyństwa łączy się semantycznie z ideą przedsiębiorczości: projekty biznesowe rosyjskie kobiety-przedsiębiorczynie nazywają dziećmi, zaś do dzieci stosują określenia takie jak projek i inwestycja. Demfira Griszyina reprezentuje tę szerszą tendencję, mówiąc: „Zrozumiałam, że bycie matką to praca, a dziecko – to «projekt». I ja jako manager nie mam wiedzy, by zrealizować ten «projekt»”³¹.

Wnioski

Macierzyństwo zajmuje ważne miejsce w systemie wartości rosyjskich kobiet-przedsiębiorczyń. Realizuje się ono jako funkcja i jako misja, przy czym granica między tymi dwiema jakościami jest płynna. Przedsiębiorczynie-matki pragną zapewnić swoim dzieciom bezpieczeństwo, materialny dobrobyt, a jednocześnie chcą dostarczyć im wzorcowych ról, dzięki którym kobieta może realizować swój potencjał w przestrzeni publicznej oraz wpływać na zmiany w świecie otaczającym jej rodzinę. Zgadzają się one z twierdzeniem, że istotnym powołaniem kobiety jest rodzenie dzieci i zajmowanie się domem, ale zaznaczają jednocześnie, iż pozycja i ambicje kobiet zmieniły się. Jak trafnie zauważa Nadieżda Galiczenko:

Tradycyjnie uważa się, że głównym zadaniem kobiety jest dbanie o domowe ognisko, wychowanie dzieci, troszczenie się o męża, tworzenie domowej atmosfery. Tak, oczywiście, że to prawda. Jednak można przy tym z przekonaniem stwierdzić, że dzisiaj krąg zainteresowań kobiet nie ogranicza się do tego. Współcześnie kobiety w Rosji to prawie połowa ludzi w wieku produkcyjnym. Ponadto Rosja jest liderem, jeśli chodzi o liczbę kobiet-liderek (na czele 43% firm stoją kobiety). Jednocześnie urodzenie dzieci coraz

³⁰ Комитет по развитию женского предпринимательства „Опора России”, *Истории успеха*. Гульнара Абзалова, <https://womanopora.ru/history/gulnara-abzalova/> (dostęp: 24.10.2021).

³¹ Комитет по развитию женского предпринимательства „Опора России”, *Истории успеха*. Демфира Гришнина, <https://womanopora.ru/history/demfira-grishina/> (dostęp: 24.10.2021).

częściej motywuje kobietę do przejścia z pozycji etatowego pracownika do założenia własnej firmy³².

Wykraczając poza tradycyjną rolę kobiety zależnej, nie tylko od męża jako żywiciela rodziny, ale także od potencjalnego pracodawcy, rosyjskie przedsiębiorczynie tworzą przestrzeń dla reinterpretacji macierzyństwa jako wartości. Pozostając w kręgu jego tradycyjnych skojarzeń z poświęceniem, współodczuwaniem, troską i cierpliwością, poszerzają zakreślone granice i dodają do semantyki macierzyństwa takie skojarzenia, jak sprawczość, partnerstwo i siła. Pojawiające się wielokrotnie skojarzenie macierzyństwa z tworzeniem pozwala potwierdzić archetypowy charakter zjawiska, sięgającego swoimi korzeniami nie tylko do biologicznej funkcji reprodukcyjnej, ale również – do tajemnicy powoływania do istnienia. Rosyjskie kobiety-przedsiębiorczynie jako grupa decydująca w dużym stopniu o zarządzaniu swoimi zasobami (czasem, zdolnościami, pieniędzmi) wpływają na przeformułowanie społecznych ról kobiety i matki.

Bibliografia

Źródła

- Комитет по развитию женского предпринимательства „Опора России”, *Истории успеха*, <https://womanopora.ru/history/> (dostęp: 23.10.2021).
 Министерство труда и социального развития Российской Федерации, *Гендерная стратегия Российской Федерации*, Москва 2002, <http://www.owl.ru/win/docum/rf/strategy/strategy.htm> (dostęp: 23.10.2021).

Оpracowania

- Benedict R., *Wzory kultury*, tłum. J. Prokopiuk, Warszawskie Wydawnictwo Literackie „Muza”, Warszawa 2011.
 Evdokimov P., *Kobieta i zbawienie świata*, tłum. E. Wolicka, W Drodze, Poznań 1991.
 Triandis H.C., *Individualism and Collectivism*, Routledge, New York 2019.
 Wierzbicka A., *Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*, Oxford University Press, New York – Oxford 1997.
 Баллаева Е.А., *Гендерная экспертиза законодательства РФ: репродуктивные права женщин в России*, Московский центр гендерных исследований, Москва 1998.
 Бессчетнова О.В., Крекова М.М., Арзамасова Е.Л., *Женское предпринимательство в России: pro et contra?*, „Экономика, предпринимательство и право” 2020, т. 10, № 12, s. 3059–3074. DOI: 10.18334/epp.10.12.111499.
 Бойко В.В., *Малодетная семья*, Статистика, Москва 1997.
 Васягина Н.Н., *Субъектное становление матери в современном социокультурном пространстве России*, Уральский государственный педагогический институт, Екатеринбург 2013.

³² Комитет по развитию женского предпринимательства „Опора России”, *Истории успеха*. Надежда Галиченко, <https://womanopora.ru/history/nadezhda-galichenko/> (dostęp: 24.10.2021).

- Жукова Л., *Как пандемия коронавируса повлияла на положение женщин в России*, <https://ru.boell.org/ru/2020/06/18/vsplesk-nasiliya-rost-neoplachivaemogo-truda-i-otkaz-v-abortakh-kak-pandemiya> (dostęp: 24.10.2021).
- Коллонтай А.М., *Дорогу крылатому Эросу! (Письмо к трудящейся молодежи)*, „Молодая гвария” 1923, № 3, s. 11–124, https://www.marxists.org/russkij/kollontai/winged_eros.htm (dostęp: 24.10.2021).
- Коллонтай А.М., *Избранные статьи и речи*, Политиздат, Москва 1972.
- Лапин Н.И., *Кризисный социум. Наше общество в трех измерениях*, Российская академия наук, Москва 1994.
- Никишенков А.А., *Из истории английской этнографии. Критика функционализма*, Издательство московского университета, Москва 1986.
- Пушкарева Н.Л., *Женщины Древней Руси*, Мысль, Москва 1989, static.iea.ras.ru/books/Zhen-shchiny_drevney_Rusi.pdf (dostęp: 24.10.2021).
- Рамих В.А., *Материнство как социокультурный феномен*, Ростов-на-Дону 1997, https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_000192254/ (dostęp: 24.10.2021).
- Розанов В.В., *Темный лик. Метафизика христианства*, w: tegoż, *Сочинения в 2 томах*, т. 1, *Религия и культура*, Правда, Москва 1990, s. 372–582.
- Рыбаков Б.А., *Рождение богинь и богов*, w: *Мифы древних славян*, ред. А.И. Баженова, В.И. Вардугин, Надежда, Саратов 1993, s. 146–251.
- Соколов К.Б., *Ценности культуры и современная эпоха*, Наука, Москва 1990.
- Удалых Е.Ю., *Материнство и детство в русской культуре*, „Научные ведомости” 2011, № 8 (103), s. 266–271, <http://dspace.bsue.edu.ru/handle/123456789/12097> (dostęp: 24.10.2021).
- Успенская В., *Женщины и общество: Литература по женскому вопросу, изданная в России в середине XIX-первой половине XX в. Материалы к библиографии*, Тверской государственный университет, Тверь 1999.
- Шамарина Е.В., *Культурный смысл материнства в западноевропейской и отечественной философской мысли*, Барнаул 2008, <http://www.dslib.net/teorja-kultury/kulturnyj-smysl-materinstva-v-zapadnoevropejskoj-i-otechestvennoj-filosofskoj.html> (dostęp: 24.10.2021).

Streszczenie

Artykuł został poświęcony analizie macierzyństwa jako jednej z wartości organizujących kulturę i nadających sens jednostkowemu doświadczeniu. Celem analiz było zbadanie semantyki słowa „macierzyństwo” poprzez analizę leksykalnego i kulturowego kontekstu we współczesnych ujęciach, w grupie rosyjskich kobiet-przedsiębiorczyń. Przyjęto założenie, że wartości wraz z ich wzajemnymi relacjami tworzą sieć podtrzymującą strukturę społeczną w jej aspekcie komunikacyjnym. Wywnioskowano, że pomimo zmieniającego się kontekstu kulturowo-społecznego istota macierzyństwa jako funkcji nie tylko biologicznej, ale także powiązanej z ontologią – tworzeniem, nie uległo zmianie. Pozostając wartością archetypową, a przy tym autoteliczną, nadal stanowi fundament kulturotwórczy.

Słowa kluczowe: macierzyństwo, przedsiębiorczość, studia nad kobiecością, Rosja, wartości

Motherhood as a Value in Success Stories of the Russian Women-Entrepreneurs

Summary

The paper is devoted to motherhood as a culture-creating and meaning-making value in an individual existential experience. Revealing the semantic scope of the word “motherhood” by lexical and cultural context analyses was the aim of the research. The group of the Russian women-entrepreneurs was selected for a case study. An assumption was made that values and the relations between them create the network which social structure in its communication layer. It was concluded that, despite the changing socio-cultural context, the essence of motherhood as not only a biological function, but also ontological one (associated with creation) has not changed. It is archetypical and autotelic value, and it makes the basis of culture.

Key words: motherhood, entrepreneurship, women studies, Russia, value